

6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 504.064.3

Попова М.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський державний екологічний університет

Кузін М.Д.

студент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Popova Mariia

Odessa State Environmental University

Kuzin Mikhail

Odessa I.I. Mechnikov National University

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ФЛУКТУАЦІЙ

Стаття присвячена вивченню сучасних умов, що впливають на регіональні аспекти природокористування в умовах економічних флуктуацій. В ході дослідження розглянуто особливості функціонування економічної підсистеми у складі регіональної багатозв'язкової економіко-екологічної системи, яка демонструє динамічні властивості. Визначено умови появи економічних флуктуацій, розглянуто параметри, які впливають на поведінку економічної підсистеми в сучасних реаліях. Доведено реальний вплив економічних флуктуацій на регіональне природокористування. Досліджено залежність стійкості результатів природоохоронної діяльності від своєчасного фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. На основі проведених досліджень зроблено рекомендації щодо формування кола першочергових задач регіонального масштабу з урахуванням економічних коливань.

Ключові слова: багатозв'язкові економіко-екологічні системи, природокористування, економічні флуктуації, динамічна стійкість, антропогенні навантаження.

Постановка проблеми. Особливої уваги сьогодні потребують питання економічного розвитку будь-якої території з урахуванням концепції сталого розвитку як збалансованого співіснування природних, економічних та соціальних систем. Глобальні проблеми природокористування включають такі актуальні напрями, як енергетичний, ресурсний, водний, продовольчий, демографічний, а також розроблення підходів до їх вирішення. Нині інтерес споживачів спрямований на економічний розвиток, який деякий час перебував у стані відносної рівноваги. Однак виробництво нових товарів та послуг, розроблення та впровадження нових технологій зумовили певні модифікації економічної системи з урахуванням екологічної складової.

Регіональний рівень природокористування повинен обов'язково орієнтуватись на специфіку того чи іншого регіону та приділяти підвищену увагу місцевим проблемам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в галузі регіонального природокористування знайшли своє відображення в працях багатьох авторів, таких як Н.М. Андрєєва, О.Ф. Балацький, С.М. Бобильов, Б.В. Буркинський, В.Г. Ковальов, В.Я. Гірусов, К.Г. Гофман, О.М. Громова, О.Р. Губанова, Л.В. Жарова, С.М. Ілляшенко, О.В. Козьменко, О.М. Котлубай, Л.Є. Купінець, А.І. Мартієнко, Л.Г. Мельник, Є.В. Мішенін, О.В. Прокопенко, О.Є. Рубель, О.В. Садченко, В.М. Степанов, Ю.Ю. Туниця, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов, Н.І. Хумарова. Однак нестабільність вітчизняної економіки, швидкий рух технологій та впровадження нових екологічних матеріалів потребують подальшого вивчення щодо ефективного природокористування в умовах економічних флуктуацій.

Б.В. Буркинський, В.М. Степанов, С.К. Харічков [2, с. 136–137] визначають, що нова стратегія розвитку регіону передбачає, що як головні фундаментальні умови слід використовувати повне врахування еколо-

гічних чинників, забезпечення загальної економіко-екологічної стійкості та збереження відтворювальної функції навколишнього природного середовища.

Рушійною силою будь-якої господарської діяльності є отримання прибутку. На думку авторів [3, с. 458–461], здатність економічної вигоди впливати на перебіг економічних процесів може ефективно використовуватися під час формування мотиваційного інструментарію екологізації економічних систем.

Автори монографії [1, с. 330–332] відзначають, що для України ідеї формування так званої екологічної економіки є надзвичайно актуальними, внаслідок чого недоцільно розглядати економічні та екологічні цілі як конкуруючі або такі, що суперечать одна одній. Також автори доводять, що сукупність факторів економічного розвитку охоплює основоположні природні чинники, які є його фундаментом, тобто їх оптимальна взаємодія дає можливість домогтися результатів економічного розвитку [1, с. 23].

Питання динамічної стійкості економічних підсистем в умовах флуктуації в економіко-екологічних системах досліджені недостатньо. Особливо гостро стоїть завдання вибору перспективних напрямів розвитку регіону в сучасних умовах. Актуальність досліджень в цьому напрямі обумовлена державною екологічною політикою.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні регіональних аспектів сучасного природокористування, на основі чого слід розробити рекомендації щодо перспективних напрямів для Одеського регіону.

Виклад основного матеріалу. Регіональна багатозв'язкова економіко-екологічна система є сукупністю підсистем з релевантними параметрами. Серед безлічі параметрів, що мають безпосередній вплив на систему в тих чи інших умовах, прийнято виділяти екологічні, економічні, соціальні, організаційні, трудові, фінансові, психологічні тощо [6, с. 97–100].

В контексті вищезазначеної теми нас перш за все цікавитимуть економічні параметри. Динаміка економічних параметрів демонструє стан розвитку економіки на регіональному рівні, наочно показуючи спади та підйоми. Більшість зазначених параметрів змінюється синхронно, проте амплітуди їх коливань можуть істотно різнитися. Основні підсистеми багатозв'язкової еколого-економічної системи демонструють динамічні властивості як під зовнішніми впливами, так і за їх відсутності, що існують за рахунок накопиченої інерції. Так, економічна підсистема в ідеальних умовах за відсутності зовнішніх впливів функціонує за рахунок внутрішніх джерел виробництва й споживання, які забезпечують оптимальну роботу всіх складових ланок. Положення системи при цьому цілком визначається її початковим станом, а також якісними та кількісними впливами на неї. Динаміка економічної підсистеми залежить від її внутрішніх властивостей, способу впливу на неї та точки прикладання зовнішніх сил.

Визначення ступеня впливу на економічну підсистему з боку зовнішніх подразників залежить від інерційності системи та обумовлює швидкість зміни вихід-

ного сигналу. Прогнозованість поведінки економічної підсистеми спирається на її здатність підтримувати вихідні параметри на певному рівні, незважаючи на ступінь інерційності, що дає змогу здійснювати прогноз на відносно тривалу перспективу.

Моделювання поведінки ідеальної економічної підсистеми в складі багатозв'язкової економіко-екологічної системи на рівні регіону є абсолютно прогнозованим процесом, що видає на виході цілком певний результат внаслідок того, що зовнішні впливи заздалегідь визначені та строго регламентовані. В реальних умовах економічних флуктуацій поведінка економічної підсистеми визначається здебільшого ступенем її інерційності, характером впливу на неї та точкою докладання зовнішніх сил.

Слід зазначити, що поява економічних флуктуацій може бути викликана як зовнішніми, так і внутрішніми силами системи, що надалі з великою ймовірністю сприятиме біфуркації, тобто повній зміні стану системи. За негативного розвитку подій система може припинити своє існування. Використовуваний ряд економічних індикаторів свідчить про те, що позитивної динаміки нині не спостерігається (ВВП, державний борг, темпи інфляції, дефіцит бюджету тощо).

Економічні флуктуації впливають безпосереднім чином на регіональне природокористування. Сучасні реалії є такими, що в умовах бурхливого науково-технічного розвитку є можливість використання нових матеріалів у багатьох галузях, нетрадиційних джерел енергії, безвідходних технологій та прогресивних прийомів, однак, незважаючи на це, регіональні індикатори ефективного природокористування демонструють негативні значення.

Розглянуті нами кліматичні особливості Одеського регіону є унікальним поєднанням суші та моря, а також можуть мати значний інтерес для великої кількості людей не тільки з науково-пізнавальної точки зору, але й курортної та туристичної. Відповідно до основного принципу раціонального природокористування економічна складова господарювання повинна відповідати ресурсній забезпеченості регіону та бути здатною протистояти антропогенним навантаженням.

Наднормативні навантаження антропогенного характеру на природне середовище, які викликали кризовий стан, відзначаються внаслідок забруднення повітряного басейну, земель та морської акваторії міськими та промисловими відходами. Так, дуже актуальними напрямками сьогодні є грамотне використання відходів, їх переробка, зменшення виробництва радіоактивних відходів.

Зауважимо, що значну появу екологічних проблем кризового та передкризового характеру останніми роками на регіональному рівні не в останню чергу пов'язують з нерациональною економічною орієнтацією та нецільовим використанням коштів, що виділяються на природоохоронні програми.

Існує залежність стійкості результатів природоохоронної діяльності від своєчасного фінансування

заходів з охорони навколишнього природного середовища. Так, якщо обсяг коштів, що виділяються, нижче необхідного рівня, то ми можемо говорити про нестійкий стан результатів природоохоронної діяльності. За абсолютно стійкого положення природоохоронної діяльності в регіоні ми реєструємо перевищення нормативних джерел доходів над сумарними витратами місцевих регіональних фондів. У третьому варіанті спостерігається кризовий стан, що виникає за рівності сумарних витрат місцевих природоохоронних фондів і фінансових коштів нормативних та додаткових джерел доходів.

Нині багатозв'язкова економіко-екологічна система Одеського регіону зазнає випробувань щодо стійкості під дією на неї безлічі дестабілізуючих факторів, серед яких важливу роль відіграють:

- 1) хронічне недофінансування природоохоронної сфери;
- 2) нераціональне природокористування;
- 3) невдалий менеджмент у сфері природокористування;
- 4) корупція на всіх рівнях;
- 5) економічна криза.

Необхідність вирішення завдань управління регіональним природокористуванням визначається безліччю процесів, що входять в сучасну багатозв'язкову економіко-екологічну систему. Наявний стан навколишнього природного середовища не відповідає нагальним потребам як сучасних, так і майбутніх поколінь. Більш того, безліч елементів, що входять до складу багатозв'язкової економіко-екологічної системи, перебуває в кризовому стані та потребує термінової реконструкції. Відповідно, актуальною метою є процес моніторингу та своєчасної санації, який на цьому етапі повинен визначати коло першочергових завдань регіонального масштабу з урахуванням економічних флуктуацій.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання на базі Одеського регіону:

- визначити галузі, які відчувають екстрену потребу фінансового втручання задля запобігання негативним явищам та їх наслідкам;
- оцінити можливість рекреаційного використання територій, а також актуальні заходи щодо їх охорони та відновлення;
- намітити перспективи розвитку ландшафтного різноманіття в умовах підвищених техногенних навантажень та економічної нестабільності;
- обґрунтувати ефективний механізм управління й контролю за розподілом коштів на природоохоронні цілі;
- сформувати перелік можливих економіко-екологічних ризиків, передбачити систему запобігання негативним наслідкам або їх пом'якшення;
- розрахувати, обґрунтувати економічну ефективність формування рекреаційного напрямку;
- знайти джерела сталого фінансування як за рахунок внутрішніх, так і за рахунок зовнішніх резервів;
- розробити оптимальну програму довгострокового інвестування природоохоронних програм;

– знайти та запропонувати на розгляд методи вдосконалення бюджетної підтримки регіональних програм;

– розвивати на базі Одеського регіону екологічні види діяльності, а саме туристичну діяльність.

Щодо туристичної діяльності, то вона може розглядатись як елемент регіональної багатозв'язкової економіко-екологічної системи, здатний пов'язати між собою безліч підсистем всередині системи. Так, економічний потенціал туристичної діяльності здатний вивести регіон на новий рівень, надавши оригінальний туристичний продукт з місцевими особливостями. Таким чином, для подальшого розвитку туристичної діяльності необхідно сформувати регіональну управлінську структуру, яка включає такі елементи (підсистеми):

- 1) планування оригінальних туристичних програм, які враховують специфіку Одеського регіону;
- 2) організація заходів з реалізації туристичних програм; широке інформування потенційних споживачів туристичного продукту;
- 3) мотивація туристичної діяльності через систему ефективного матеріального й нематеріального заохочення;
- 4) контроль за здійсненням туристичної діяльності задля цільового використання фінансових коштів;
- 5) фінансування запропонованих та впроваджених ноу-хау в галузі туристичної діяльності;
- 6) прогнозування подальшого розвитку регіональної туристичної діяльності та можливих ризиків, викликаних економічними флуктуаціями.

Тісний взаємозв'язок підсистем регіональної багатозв'язкової економіко-екологічної системи, туристичного потенціалу, що враховує регіональну специфіку, з управлінськими зусиллями місцевих органів влади сприятиме сталому розвитку природокористування в умовах економічних флуктуацій.

Висновки. На основі проведених досліджень можна стверджувати, що стратегія розвитку регіону повинна бути спрямована на оптимальне природокористування, що враховує основні функції навколишнього природного середовища на основі критеріїв сталого розвитку. Природно-ресурсний потенціал Одеського регіону дає змогу розвивати екологічні види діяльності, здатні приносити відчутний прибуток, одним з яких є туристичний напрям. При цьому слід наголосити на необхідності посилення ролі природоохоронних заходів у загальній системі заходів, які підвищують динамічну стійкість природоохоронної діяльності. У зв'язку з цим особливе значення мають традиційні та нетрадиційні технології для підтримання екологічної рівноваги, зменшення кількості техногенних та природних аварій, а також для зміни темпів виснаження природних ресурсів, що в майбутньому буде сприяти зростанню показників економічного розвитку.

Подальші дослідження у цьому напрямі будуть спрямовані на розроблення антикризових заходів, вжиття яких передбачає вдосконалення туристичної діяльності.

Список літератури:

1. Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харичков С.К. Економіко-екологічні основи регіонального природопольовання і розвитку : монографія. Одеса : Фенікс ; ИПРЭИ НАН України, 2005. 575 с.
2. Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харичков С.К. Природопольовання: основи економіко-екологічної теорії. Одеса : ИПРЭИ НАН України, 1999. 350 с.
3. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. Л.Г. Мельника, М.К. Шапочки. Суми : Університетська книга, 2007. 759 с.
4. Садченко Е.В. Эколого-економічні аспекти збереження біорізноманітності в сучасних умовах розвитку традиційних форм природопольовання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2013. Вип. 6. С. 50–56.
5. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
6. Popova M.A., Sadchenko E.V. Regional perspectives of formation complex multiply-connected management system in environmental protection activities. *Economics, management, law: challenges and prospects* : collection of scientific articles. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India, 2016. P. 97–100.
7. Popova M.A., Sadchenko E.V. Modern trends of optimization the multiply-connected economic-ecological system in conditions of complex fluctuations. *Perspective directions of scientific researches* : collection of scientific articles. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. P. 55–58.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФЛУКТУАЦИЙ

Статья посвящена изучению современных условий, влияющих на региональные аспекты природопользования в условиях экономических флуктуаций. В ходе исследования рассмотрены особенности функционирования экономической подсистемы в составе региональной многосвязной экономико-экологической системы, которая демонстрирует динамические свойства. Определены условия появления экономических флуктуаций, рассмотрены параметры, которые влияют на поведение экономической подсистемы в современных реалиях. Доказано реальное влияние экономических флуктуаций на региональное природопользование. Исследована зависимость устойчивости результатов природоохранной деятельности от своевременного финансирования мер по охране окружающей природной среды. На основе проведенных исследований сделаны рекомендации касательно формирования круга первоочередных задач регионального масштаба с учетом экономических колебаний.

Ключевые слова: многосвязные экономико-экологические системы, природопользование, экономические флуктуации, динамическая устойчивость, антропогенные нагрузки.

REGIONAL ASPECTS OF NATURE MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC FLUCTUATIONS

The purpose of the article is a scientific substantiation of approaches to the definition of regional aspects of environmental management in modern conditions, characterized by economic fluctuations. The relevance of those is due to the state environmental policy aimed at the sustainable development of regional economic-ecological systems. The basis of the study is the theoretical position of domestic and foreign economic science on the issues of economics and environmental protection. To achieve the goal, the following tasks were set and solved: the features of the economic subsystem functioning as part of a multiply-connected economic-ecological system were identified; the causes of economic fluctuations are determined; proposed in view of the above priorities of a regional scale. Thus, the region is a multiply-connected economic-ecological system, the main task of which is the qualitative functioning taking into account the growing needs of people and respect for the ecological balance of the natural system. Today, the potential of the Odessa region is not fully utilized, however, in terms of its recreational properties; this region corresponds to the best world resorts and health resorts. One of the reasons for the slow development of the region is the unfavorable ecological condition, not least caused by the economic crisis of the last decades. The study conducted showed a direct dependence of the sustainability of the results of environmental activities on the timely financing of measures to protect the environment. Achieving sustainable regional development requires an increase in social, economic and environmental growth. Regional features determine the competitive advantages of the region, one of which is tourism activities. The regional development strategy should be aimed at optimal environmental management, allowing taking into account the main criteria for sustainable development. The practical significance of the results obtained consists in solving an important national economic task of improving regional environmental management on the basis of an integrated system of measures for regional development focused on the preservation and restoration of natural resource potential.

Key words: multiply-connected economic-ecological system, environmental management, economic fluctuations, dynamic stability, anthropogenic loads.